

RZECZNIK PRAW OBYWATELSKICH

Warszawa,

Adam Bodnar

KMP.570.3.2017.RK

**Pan
Zbigniew Ziobro
Minister Sprawiedliwości**

Al. Ujazdowskie 11
00-950 Warszawa

W dniu 18 kwietnia 2017 r. zwróciłem się do Pana Ministra z wystąpieniem generalnym, w którym postulowałem podjęcie inicjatywy legislacyjnej, która zagwarantuje osobom zatrzymanym przez Policję lub inne służby kontakt z obrońcą od samego początku zatrzymania.

Pomimo wagi przedstawionego problemu, późniejszych pism kierowanych do Pana Ministra w tej sprawie¹ oraz osobistego zaangażowania Prezesa Rady Ministrów² nie otrzymałem odpowiedzi na powyższe wystąpienie.

Z ubolewaniem przyjmuję brak odpowiedzi ze strony Pana Ministra i liczę na konstruktywną współpracę w zakresie zapobiegania torturom w Polsce. Tylko bowiem wola współpracy i dialog pozwolą na wypracowanie skutecznych rozwiązań w tej materii.

Zgodnie z polskim prawem Rzecznik Praw Obywatelskich wykonuje zadania krajowego mechanizmu prewencji tortur³. Obowiązki te staram się realizować zgodnie z wytycznymi Podkomitetu ONZ ds. Prewencji Tortur (SPT)⁴, a więc diagnozować potencjalne ryzyko wystąpienia tortur i innych form złego traktowania, eksponować luki w systemie ochrony praw człowieka i rekomendować rozwiązania o charakterze praktycznym, które pozwolą na zapobieganie w przyszłości takim sytuacjom⁵. Działalność krajowego mechanizmu prewencji tortur nie może bowiem ograniczać się tylko do

¹ Zob. pisma z dnia 6 lipca 2017 r. i 13 października 2017 r., znak KMP.570.3.2017.RK.

² Zob. pisma Prezesa Rady Ministrów z dnia 12 stycznia 2018 r., znak SPRM.181.3.1.2018.TI oraz z dnia 18 czerwca 2018 r., znaki BPRM.181.4.2.2018.TI, BPRM.181.4.3.2018.TI, BPRM.181.4.4.2018.TI.

³ Zob. art. 1 ust. 4 ustawy z dnia 15 lipca 1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich (tekst jednolity Dz. U. z 2017 r., poz. 958).

⁴ Subcommittee on Prevention of Torture and other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (SPT).

⁵ Zob. Jedenasty raport roczny SPT, 26 marzec 2018 r., CAT/C/63/4, § 52.

wizytowania miejsc detencji, ale powinien być on zdolny do realizacji całego *pakietu prewencyjnego*, w tym edukacji publicznej, współpracy z organami państwowymi oraz wyrażania opinii w zakresie przepisów prawnych⁶.

Taka też jest idea przekazanego Panu Ministrowi wystąpienia generalnego. Liczę więc na wolę współpracy ze strony Pana Ministra, gdyż uważam, że skuteczne eliminowanie tortur w Polsce powinno stanowić przedmiot refleksji i priorytet władz. Tortury stanowią bowiem najbardziej skrajny przykład łamania praw człowieka, często dotyczą osoby najsłabsze i bezbronne (w tym dzieci), osłabiają podstawy państwa prawnego, dyskredytują system sądownictwa karnego, rzutują na wizerunek i zaufanie do formacji, której funkcjonariusze dopuszczają się przemocy oraz degradują społeczeństwo, które na ich stosowanie przyzwala. Skutki tortur dotyczą zaś nie tylko ofiary, ale również otoczenie w którym ona funkcjonuje, w szczególności jej osoby najbliższe.

Dlatego tak ważne jest podjęcie skutecznych działań zapobiegawczych, a jednym z nich jest dostęp osoby zatrzymanej do obrońcy, od samego początku zatrzymania.

Rola obrońcy w zapobieganiu torturom według SPT i CPT

Dostęp zatrzymanego do obrońcy uważany jest za podstawową gwarancję prewencji tortur. SPT wielokrotnie rekomendował sygnatariuszom OPCAT, by osoby zatrzymane, niezależnie od swojej sytuacji finansowej, miały zapewniony praktyczny dostęp do prawnika, od pierwszych chwil zatrzymania⁷. Taki kontakt z obrońcą jest pojęciem szerszym niż udzielanie pomocy prawnej, wyłącznie do celów obrony w postępowaniu karnym. Obecność obrońcy może nie tylko zniechęcać policję do złego traktowania osób pozbawionych wolności, ale także stanowić ochronę dla samych funkcjonariuszy, w przypadku formułowania bezpodstawnych zarzutów o niewłaściwym traktowaniu⁸. Ponadto prawnik jest kluczową osobą, która może zapewnić pomoc zatrzymanemu w wykonywaniu jego praw, w tym w dostępie do mechanizmów skargowych⁹.

⁶ Tamże, § 54.

⁷ Zob. Raport SPT z wizyty w Panamie, 31 lipca 2018 r., CAT/OP/PAN/1, § 37-43; Raport SPT z wizyty na Ukrainie, 18 maj 2017 r., CAT/OP/UKR/3, § 50; Raport SPT z wizyty w Brazylii, 5 lipiec 2012 r., CAT/OP/BRA/1, § 67; Raport SPT z wizyty na Malediwach, 26 luty 2009 r., CAT/OP/MDV/1, § 62 i 107; Raport SPT z wizyty na Ukrainie, 16 marzec 2016 r., CAT/OP/UKR/1, § 39 i 42; Raport SPT z wizyty w Mali, 20 marzec 2014 r., CAT/OP/MLI/1, § 21-22; Raport SPT z wizyty w Kirgistanie, 28 luty 2014 r., CAT/OP/KGZ/1, § 47 i 50; Raport SPT z wizyty w Togo, 28 kwiecień 2016 r., CAT/OP/TGO/1, § 115 i 116; Raport SPT z wizyty w Gabonie, 23 czerwiec 2015 r., CAT/OP/GAB/1, § 38 i 39.

⁸ Zob. Raport SPT z wizyty na Malediwach, 26 luty 2009 r., CAT/OP/MDV/1, § 62; Raport SPT z wizyty w Meksyku, 31 maj 2010 r., CAT/OP/MEX/1, § 126; Raport SPT z wizyty w Szwecji, 10 wrzesień 2008 r., CAT/OP/SWE/1, § 61; Raport SPT z wizyty w Beninie, 15 marzec 2011 r., CAT/OP/BEN/1, § 53 i 85.

⁹ Zob. Raport SPT z wizyty na Malediwach, 26 luty 2009 r., CAT/OP/MDV/1, § 62; Raport SPT z wizyty w Brazylii, 5 lipiec 2012 r., CAT/OP/BRA/1, § 67; Raport SPT z wizyty na Ukrainie, 16 marzec 2016 r., CAT/OP/UKR/1,

SPT wskazuje również, że na problem ochrony przed torturami należy patrzeć systemowo. Dostęp do prawnika, w połączeniu z nadzorem miejsc pozbawienia wolności wykonywanym przez niezależne organy, sąd i prokuraturę oraz możliwość wnoszenia skarg do niezależnego organu zajmującego się badaniem zarzutów złego traktowania, są kluczowymi zabezpieczeniami przed torturami¹⁰.

Niezwykle istotne jest, by dostęp do obrońcy był zapewniony od samego początku zatrzymania i przez cały okres pozbawienia wolności. Dostęp ten powinien być również zapewniony osobom niezamożnym. Jeśli bowiem osoby pozbawione wolności nie mają dostępu do prawnika z przyczyn ekonomicznych, to prawo do jego posiadania i rola w zakresie prewencji tortur ma wyłącznie hipotetyczny i teoretyczny charakter¹¹. Brak dostępu do pomocy prawnej tej grupy osób narusza również zasady równości wobec prawa i dostępu do wymiaru sprawiedliwości bez dyskryminacji¹².

Chciałbym zwrócić uwagę, że w lipcu 2018 r. delegacja SPT odwiedziła Polskę. W trakcie roboczego podsumowania wizyty, które odbyło się w dniu 18 lipca 2018 r. na terenie Prokuratury Krajowej, Przewodnicząca delegacji wskazała na brak realnego dostępu osób zatrzymanych do pomocy obrońcy, od momentu zatrzymania. Należy więc spodziewać się, że Podkomitet wyda w tym zakresie odpowiednie rekomendacje.

Na kluczową rolę dostępu zatrzymanego do prawnika zwraca także uwagę Europejski Komitet ds. Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu i Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu (CPT)¹³, który uważa, że dostęp do prawnika powinien dotyczyć każdej osoby zmuszonej do pozostania pod nadzorem policji, niezależnie od powodu zatrzymania i formalnego statusu procesowego¹⁴. Doświadczenia Komitetu pokazują bowiem, że dochodzi do sytuacji, w których ludzie mogą zostać zobowiązani do uczestnictwa i pozostawania w budynkach policji w charakterze świadków lub w celu odbycia *rozmów informacyjnych*. Osoby te podlegają poważnemu ryzyku złego traktowania¹⁵.

W swoim najnowszym raporcie z wizyty w Polsce, w 2017 r., CPT podkreśla, że mimo, iż prawo dostępu do prawnika stanowi podstawowe zabezpieczenie przed złym

§ 39; Raport SPT z wizyty w Szwecji, 10 wrzesień 2008 r., CAT/OP/SWE/1, § 61; Raport SPT z wizyty w Beninie, 15 marzec 2011 r., CAT/OP/BEN/1, § 85.

¹⁰ Zob. Raport SPT z wizyty na Malediwach, 26 luty 2009 r., CAT/OP/MDV/1, § 63.

¹¹ Zob. Raport SPT z wizyty w Meksyku, 31 maj 2010 r., CAT/OP/MEX/1, § 73; Raport SPT z wizyty na Malediwach, 26 luty 2009 r., CAT/OP/MDV/1, § 106-107; Raport SPT z wizyty w Szwecji, 10 wrzesień 2008 r., CAT/OP/SWE/1, § 61.

¹² Zob. Raport SPT z wizyty w Togo, 28 kwiecień 2016 r., CAT/OP/TGO/1, § 115.

¹³ European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT).

¹⁴ Zob. Raport CPT z wizyty w Belgii, 8 marzec 2018 r., CPT/Inf (2018) 8, § 24; Raport CPT z wizyty w Czechach, 31 marzec 2015 r., CPT/Inf (2015) 18, § 14; Raport CPT z wizyty na Węgrzech, 3 listopad 2016 r., CPT/Inf (2016) 27, § 57; Raport CPT z wizyty na Ukrainie, 19 czerwiec 2017 r., CPT/Inf (2017) 15, § 29; Raport CPT z wizyty we Francji, 7 kwiecień 2017 r., CPT/Inf (2017) 7, § 23; Raport CPT z wizyty w Kosowie, 8 wrzesień 2016 r., CPT/Inf (2016) 23, § 12; Raport CPT z wizyty w Czechach, 18 luty 2014 r., CPT/Inf (2014) 3, § 17; Dwudziesty Raport Generalny CPT, CPT/Inf (2011) 28, § 19.

¹⁵ Zob. Dwudziesty Raport Generalny CPT, CPT/Inf (2011) 28, § 19.

traktowaniem, praktyczny dostęp zatrzymanych do realizacji tego prawa nadal jest problemem¹⁶. Ponadto w polskim prawie brak jest przepisów przewidujących wyznaczenie obrońcy z urzędu przed etapem postępowania sądowego. W związku z tym osoby znajdujące się w areszcie policyjnym, które nie są w stanie zapłacić za usługi prawne, są faktycznie pozbawione prawa dostępu do prawnika¹⁷.

CPT wezwał polskie władze do niezwłocznego podjęcia środków w celu zagwarantowania, że prawo dostępu do prawnika jest skutecznie zagwarantowane wszystkim osobom znajdującym się w areszcie policyjnym, od samego początku pozbawienia wolności. Wezwał też władze, by bez dalszej zwłoki, i we współpracy z samorządem prawniczym, opracowały pełnoprawny i właściwie finansowany system pomocy prawnej dla osób znajdujących się w areszcie policyjnym, które nie są w stanie ponieść kosztów pomocy prawnej. System ten powinien być wdrożony od samego początku zatrzymania przez policję¹⁸.

Tortury w Polsce – doświadczenia Krajowego Mechanizmu Prewencji Tortur

O tym, że taki system pomocy prawnej jest niezbędny, świadczy wizytacja pracowników Krajowego Mechanizmu Prewencji Tortur (KMPT) w areszcie policyjnym (Pomieszczeniu dla Osób Zatrzymanych) Komendy Powiatowej Policji w Rykach, przy ul. Dolnej 2, przeprowadzona w dniu 22 sierpnia 2018 r.

W trakcie tej wizytacji delegacja dowiedziała się o obecności w areszcie 70 letniego mężczyzny posiadającego liczne ślady obrażeń. Z rozmowy z zatrzymanym wynikało, że są one wynikiem tortur, do jakich doszło po zatrzymaniu. Wersję zatrzymanego uwiarygadniał fakt, że w momencie zatrzymania nie posiadał on obrażeń, co zostało udokumentowane w protokole zatrzymania.

Ponadto mężczyzna ten uskarżał się na bóle w klatce piersiowej oraz poinformował przedstawiciela KMPT o przeżytym zawale serca, jak również problemach z nadciśnieniem. Mimo to, funkcjonariusze Policji dokonujący zatrzymania nie pozwolili zabrać mu ze sobą potrzebnych leków oraz, mimo sygnalizowania złego samopoczucia, nie skierowali na badanie lekarskie celem stwierdzenia braku przeciwwskazań medycznych do osadzenia w areszcie policyjnym. Po interwencji przedstawicieli KMPT do zatrzymanego zostało wezwane pogotowie ratunkowe i został on skierowany na badania lekarskie w szpitalu.

W związku z powyższym zdecydowałem o skierowaniu do Prokuratury zawiadomienia o możliwości popełnienia przestępstwa przez funkcjonariuszy Policji. Chciałbym jednak, by przypadek ten posłużył ilustracji warunków, jakie sprzyjają

¹⁶ Zob. Raport CPT z wizyty w Polsce, 25 lipiec 2018 r., CPT/Inf (2018) 39, § 23.

¹⁷ Tamże, § 25.

¹⁸ Tamże, § 25.

wystąpieniu tortur i aby stał się impulsem do dyskusji nad skutecznymi działaniami prewencyjnymi.

Do tortur dochodzi bowiem najczęściej bezpośrednio po zatrzymaniu. Stosuje się je wobec osób najłabszych, nie mających odpowiednich środków finansowych na zapewnienie sobie pomocy prawnej z wyboru. Mężczyzna torturowany po zatrzymaniu w Komendzie Powiatowej Policji w Rykach jest osobą starszą, schorowaną i najprawdopodobniej nie mógłby zapewnić sobie obrońcy z wyboru, bez znaczącego uszczerbku finansowego dla budżetu domowego. W praktyce więc nie korzystałby z usług adwokata lub radcy prawnego z wyboru, zaś obrońca z urzędu, o ile zostałby w ogóle przyznany, miałby z nim kontakt dopiero po zwolnieniu z aresztu policyjnego, gdy ślady obrażeń prawdopodobnie nie byłyby już widoczne. Tortury więc prawdopodobnie nigdy nie zostałyby zgłoszone, a sprawcy nie zostaliby pociągnięci do odpowiedzialności karnej. System wyznaczania obrońców z urzędu, z punktu widzenia prewencji tortur, jest więc wadliwy i wymaga zmiany.

Należy zwrócić uwagę na postawę samych funkcjonariuszy Policji, którzy nie przeciwstawili się torturowaniu zatrzymanego oraz nie powiadomili o sprawie organów ścigania. Wskazuje to na potrzebę edukacji, monitorowania pracy funkcjonariuszy oraz wdrożenia środków prawnych służących ochronie sygnalistów w formacjach mundurowych, o czym informowałem Prezesa Rady Ministrów w dniu 16 kwietnia 2018 r.¹⁹

Ponadto, mimo iż polskie prawo przewidywało w tym wypadku obowiązkowe badanie lekarskie, wymóg ten został przez funkcjonariuszy zlekceważony. Informacja zgłoszona przez zatrzymanego, dotycząca jego stanu zdrowia, wskazująca na konieczność przeprowadzenia obowiązkowych badań lekarskich, znajdowała się w zabezpieczonej przez przedstawicieli KMPT dokumentacji – protokole zatrzymania i książce przebiegu służby²⁰.

Poza oczywistym zagrożeniem dla zdrowia zatrzymanego taka postawa funkcjonariuszy świadczy o lekceważeniu praw zatrzymanego oraz sabotowaniu kolejnej podstawowej zasady prewencji tortur – niezależnego badania lekarskiego. Takie badanie jest istotne w celu ujawnienia i udokumentowania ewentualnych obrażeń i ma kluczowe znaczenie z punktu widzenia procesu karnego.

Niniejszy przykład obrazuje, że praktyczna realizacja praw zatrzymanego zależy od funkcjonariusza, który sprawuje nadzór nad taką osobą.

Obecność obrońcy od pierwszych chwil zatrzymania umożliwiłaby należyte poinformowanie zatrzymanego o przysługujących mu prawach, ich praktyczną realizację i fachową interwencję tam, gdzie prawa te są naruszane. Taki kontakt ułatwiłby też dostęp do mechanizmów skargowych (w przypadku, gdyby zatrzymany nie był w stanie samodzielnie złożyć skargi, obrońca mógłby zrobić to w jego imieniu) oraz sprzyjał

¹⁹ Zob. Wystąpienie generalne do Prezesa Rady Ministrów z dnia 16 kwietnia 2018 r., KMP.570.1.2018.RK.

²⁰ Zob. Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 13 września 2012 r. w sprawie badań lekarskich osób zatrzymanych przez Policję (Dz.U. z 2012 r., poz. 1102), § 1. pkt 3 ust. 1.

poczuciu bezpieczeństwa i pozytywnie wpływał na kondycję psychiczną osoby pozbawionej wolności.

Na rolę obrońcy należy więc patrzeć nie tylko w kontekście obrony w postępowaniu karnym, ale przede wszystkim jako element systemu ochrony przed torturami oraz dopełnienie systemu nadzoru miejsc detencji i mechanizmu skargowego, wykonywanego przez niezależne organy. Ponadto, jak podkreśla Stowarzyszenie Prewencji Tortur z Genewy (APT), dostęp do osób pozbawionych wolności członków rodziny, przyjaciół, prawników, stwarza w areszcie bardziej otwarte środowisko, które pomaga nie dopuścić do złego traktowania zatrzymanych²¹.

Sytuacja wydaje się alarmująca, gdyż oprócz prawomocnych wyroków sądów powszechnych, jakie uprawomocniają się corocznie i wskazują na systematyczne stosowanie przez funkcjonariuszy Policji tortur²², informacje o takich praktykach są otrzymywane coraz częściej, również przez członków KMPT podczas monitoringu miejsc detencji. Zdarza się, że osoby pozbawione wolności (w tym nieletni) posiadają obrażenia, zgłaszają, że byli przesłuchiwanie lub rozpytywani bez obecności rodziców, opiekunów lub obrońców i stosowano wobec nich przemoc, w tym tortury. Część ze zgłoszonych zarzutów znajduje potwierdzenie w dokumentacji.

Zasady i wytyczne Organizacji Narodów Zjednoczonych

Wykonując zadania krajowego mechanizmu prewencji tortur, stosownie do art. 19 OPCAT, przy wydawaniu rekomendacji właściwym władzom, jestem zobowiązany opierać się na odpowiednich standardach Organizacji Narodów Zjednoczonych.

W zakresie dostępu do pomocy prawnej w sprawach karnych zasady i wytyczne zostały przyjęte przez Zgromadzenie Ogólne ONZ dnia 20 grudnia 2012 r. w dokumencie *United Nations Principles and Guidelines on Access to Legal Aid in Criminal Justice Systems*²³. Podkreślono w nich, że pomoc prawna jest podstawowym elementem sprawiedliwego, humanitarnego i skutecznego wymiaru sprawiedliwości, opartego na rządach prawa. Pomoc prawna stanowi podstawę korzystania z innych praw, w tym prawa

²¹ Association for the Prevention of Torture (APT). Zob. Legal Safeguards to Prevent Torture The Right of Access to Lawyers for Persons Deprived of Liberty, Marzec 2010 r., APT.

²² Analiza wyroków sądów powszechnych, które uprawomocniły się w latach 2008-2015 przedstawiono w wystąpieniu generalnym z dnia 18 kwietnia 2017 r., KMP.570.3.2017.RK. Zob. również Raporty Rzecznika Praw Obywatelskich z działalności w Polsce Krajowego Mechanizmu Prewencji Tortur za lata: 2013 – s. 25-27, 2014 – s. 119-120, 2015 – s. 128-131, 2016 – s. 196-199.

²³ Zob. United Nations Principles and Guidelines on Access to Legal Aid in Criminal Justice Systems, UNODC 2013. Dostępny na stronie internetowej: https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/UN_principles_and_guidelines_on_access_to_legal_aid.pdf.

do rzetelnego procesu sądowego i jest ważnym zabezpieczeniem zapewniającym fundamentalną uczciwość i zaufanie społeczne do procesu karnego²⁴.

Zasady i wytyczne ONZ wskazują, że funkcjonujący system pomocy prawnej może skrócić czas, w którym podejrzani są zatrzymani na posterunkach policji i ośrodkach detencyjnych, przeciwdziałać niesłusznym wyrokom skazującym i przeludnieniu w więzieniach, chronić prawa ofiar i świadków w procesie karnym, a także przyczynić się do zapobiegania przestępczości poprzez zwiększanie świadomości prawnej²⁵.

Pomoc prawna odgrywa też ważną rolę w wykorzystaniu środków nieizolacyjnych i sprzyja ograniczaniu niepotrzebnego wykorzystania aresztu i uwięzienia²⁶.

Zgodnie z wytycznymi ONZ państwo powinno zapewnić, aby każdy zatrzymany, aresztowany, podejrzany lub oskarżony o przestępstwo podlegające karze pozbawienia wolności był uprawniony do pomocy prawnej na wszystkich etapach procesu karnego, w tym na etapie postępowania przygotowawczego²⁷. Każdy, kto nie ma pomocy prawnej, powinien mieć ją przyznaną bezpłatnie, jeśli nie posiada wystarczających środków finansowych, a wymaga tego interes wymiaru sprawiedliwości²⁸.

Pomoc prawna powinna być szybka i skuteczna. Taka pomoc obejmuje między innymi nieograniczony dostęp do pomocy prawnej dla osób zatrzymanych, poufność komunikacji, dostęp do akt sprawy i odpowiedniego czasu oraz urządzeń do przygotowania obrony²⁹.

W celu zapewnienia szybkiego dostępu do pomocy prawnej, w szczególności na posterunkach policji, zaleca się utworzenie, w porozumieniu z samorządem prawniczym, listy prawników³⁰.

Państwa powinny też zapewnić, że policja i organy wymiaru sprawiedliwości nie będą podejmować arbitralnych decyzji ograniczających prawo lub dostęp do pomocy prawnej dla osób zatrzymanych, aresztowanych, podejrzanych, oskarżonych³¹.

W przypadku odmowy zapewnienia pomocy prawnej, opóźnień lub niedopełnienia obowiązków informacyjnych w tym zakresie, system powinien przewidywać skuteczne środki odwoławcze i zabezpieczenia³².

²⁴ Zob. Annex United Nations Principles and Guidelines on Access to Legal Aid in Criminal Justice Systems, A. Introduction, pkt. 1.

²⁵ Tamże, pkt. 3.

²⁶ Tamże, pkt. 4.

²⁷ Zob. Principle 3. Legal aid for persons suspected of or charged with a criminal offence, pkt. 20; Principle 7. Prompt and effective provision of legal aid, pkt. 27-28.

²⁸ Zob. Annex United Nations Principles and Guidelines on Access to Legal Aid in Criminal Justice Systems, A. Introduction, pkt. 2; Principle 3. Legal aid for persons suspected of or charged with a criminal offence, pkt. 21.

²⁹ Zob. Principle 7. Prompt and effective provision of legal aid, pkt. 27-28.

³⁰ Zob. Guideline 4. Legal aid at the pretrial stage, pkt. 44, lit. f.

³¹ Zob. Guideline 4. Legal aid at the pretrial stage, pkt. 44.

³² Zob. Principle 9. Remedies and safeguards.

Wytyczne ONZ przewidują też, by w stosownych przypadkach, zapewnić pomoc prawną świadkom (np. w sytuacjach, w których świadek jest narażony na ryzyko oskarżenia)³³.

Standardy ONZ wskazują również, że nawet w sytuacjach, gdy państwo dokonuje oceny, czy osoba pozbawiona wolności kwalifikuje się do pomocy prawnej, należy na czas trwania oceny zapewnić wstępną pomoc prawną osobom wymagającym pilnej pomocy prawnej na posterunkach policji, w ośrodkach zatrzymań, w sądach. Wobec dzieci taka ocena nie może być stosowana³⁴.

Chciałbym też zwrócić Panu Ministrowi uwagę na publikację dotyczącą implementacji Reguł Mandeli w postępowaniu z więźniami, wydaną przez Organizację Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OSCE) oraz Penal Reform International (PRI) pt. *Guidance Document on the Nelson Mandela Rules – Implementing the United Nations revised Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners*. W publikacji tej autorzy wskazali, że więźniowie, którzy posiadają dostęp do porad prawnych, są bardziej świadomi i mogą korzystać, również za pośrednictwem swoich prawników, ze środków alternatywnych do aresztu tymczasowego. Dlatego adwokaci i podmioty świadczące pomoc prawną odgrywają ważną rolę w unikaniu niepotrzebnego stosowania uwięzienia, co może zmniejszyć przeludnienie więzień i pomóc w zapewnieniu efektywnego wykorzystania zasobów państwowych³⁵.

Powyższy argument wydaje się niezwykle istotny w świetle niedawnej wizyty w Polsce delegacji SPT, która opowiedziała się za szerszym stosowaniem środków alternatywnych do pozbawienia wolności, co pozwoliłoby na zmniejszenie liczby osadzonych, a tym samym przyczyniłoby się do poprawy ich warunków bytowych³⁶. Za potrzebą szerszego stosowania przez państwo środków alternatywnych do zatrzymania eksperci SPT opowiadali się także po wizycie w Portugalii³⁷.

We wskazanej wyżej publikacji podkreślono również obowiązek zapewnienia więźniowi skutecznej pomocy prawnej niezależnie od jego stanu majątkowego³⁸.

Rekomendacje środowisk eksperckich

³³ Zob. Guideline 8. Legal aid for witnesses, pkt. 51.

³⁴ Zob. Guideline 1. Provision of legal aid, pkt. 41.

³⁵ Zob. Guidance Document on the Nelson Mandela Rules – Implementing the United Nations revised Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners, OSCE ODIHR and PRI 2018, s. 131, pkt. 91. Publikacja dostępna pod adresem: <https://www.penalreform.org/resource/guidance-document-on-the-nelson-mandela-rules/>

³⁶ Zob. komunikat prasowy SPT po wizycie w Polsce, z dnia 19 lipca 2018 r. Dostępny na stronie internetowej: <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=23389&LangID=E>

³⁷ Zob. komunikat prasowy SPT z dnia 10 maja 2018 r. Dostępny na stronie: <https://www.ohchr.org/FR/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=23062&LangID=E>

³⁸ Zob. Guidance Document on the Nelson Mandela Rules – Implementing the United Nations revised Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners, OSCE ODIHR and PRI 2018, s. 132, pkt. 94.

W dniach 22-23 marca 2018 r. w Kopenhadze odbyła się konferencja poświęcona eliminowaniu tortur podczas aresztu policyjnego i tymczasowego aresztowania, zorganizowana podczas przewodnictwa Danii w Komitecie Ministrów Rady Europy. Kraj ten wskazał eliminowanie tortur w Europie jako jeden z priorytetów swojego przewodnictwa³⁹.

Konferencja odbyła się przy wsparciu Duńskiego Instytutu Przeciwko Torturom DIGNITY⁴⁰, Konwencji Przeciwko Torturom (ITI)⁴¹ oraz CPT. W dyskusji wziął udział m.in. Przewodniczący CPT Mykola Gnatovskyy oraz przedstawiciele 23 państw członkowskich Rady Europy.

Opierając się na wnioskach płynących z debaty prowadzonej w czasie konferencji, dyskusjach i wymianie doświadczeń między państwami, Ministerstwo Spraw Zagranicznych Danii opublikowało raport, który przedstawia zalecenia dla państw członkowskich⁴². W sprawozdaniu podkreślono między innymi, że najbardziej skuteczną ochroną przed torturami jest przestrzeganie przez policję gwarancji prawnych zatrzymanego, w tym dostępu do obrońcy, od samego początku zatrzymania. Obrońca powinien mieć możliwość poufnej komunikacji z zatrzymanym oraz uczestnictwa we wszystkich czynnościach z nim realizowanych, w tym przesłuchaniach i rozpytaniach.

Prawo do fachowej pomocy prawnej powinno obejmować nie tylko osoby formalnie uznane za podejrzane, ale niezależnie od ich statusu prawnego, każdą osobę która ma obowiązek pozostać na posterunku policji lub innym miejscu zatrzymania. Pomoc prawna powinna być zapewniona także tym osobom, których nie stać na opłacenie usług prawnika.

Ponadto w maju 2017 r. Stowarzyszenie Prewencji Tortur (APT) zorganizowało w Genewie sympozjum poświęcone gwarancjom proceduralnym przeciwko torturom i innym formom złego traktowania w pierwszych godzinach policyjnego aresztu. W trakcie sympozjum zwrócono się do ekspertów o zbadanie kluczowych zabezpieczeń, które obowiązują w pierwszych godzinach aresztu policyjnego i zbadanie elementów niezbędnych do skutecznego zapobiegania ryzyku nadużyć.

W opublikowanym raporcie eksperci wskazali, że jeśli dostęp do prawnika ma przeciwdziałać torturom, powinien być on zapewniony w pierwszych chwilach po zatrzymaniu, bez opóźnień. Prawnik musi być obecny w czasie zadawania zatrzymanemu pytań przez funkcjonariuszy i mieć zagwarantowany poufny kontakt z aresztantem. Zatrzymany powinien mieć też możliwość dostępu do bezpłatnej pomocy prawnej⁴³.

³⁹ Zob. Priorities of the Danish Chairmanship of the Committee of Ministers of the Council of Europe (15 November 2017-18 May 2018), 13 listopad 2017 r., CM/Inf (2017) 22, pkt. 5.

⁴⁰ DIGNITY Danish Institute against Torture.

⁴¹ Convention against Torture Initiative (CTI).

⁴² Zob. Seminar Report Seminar on combatting torture during police custody and pre-trial detention 22-23 March 2018 in Copenhagen, Denmark.

⁴³ Zob. 2017 Symposium on Procedural Safeguards in the first hours of police custody Outcome Report, APT, s. 9-12, 27.

Eksperti wskazali również na pozytywną rolę prawnika w odniesieniu do jakości dochodzenia i profesjonalizmu funkcjonariuszy. Wskazali, że policja często nie rozumie roli obrońców, uważając, że prawnik poinformuje zatrzymanego o prawie do zachowania milczenia. Tymczasem z ich doświadczeń wynika, że obrońcy regularnie zachęcają swoich klientów do udzielania informacji, które mogłyby pomóc w ich obronie. Udział prawnika znacznie poprawia też relacje i współpracę między policją i zatrzymanymi, co w rezultacie przynosi korzyści śledztwu⁴⁴.

Eksperti zauważyli również, że istnieją znaczna oszczędność czasu, gdy oświadczenia są podejmowane w obecności prawników, ponieważ istnieje większe prawdopodobieństwo, że zostaną zaakceptowane jako dowody w sądzie, a funkcjonariusze nie będą wzywani do sądu w charakterze świadków⁴⁵.

Podsumowanie

Zapobieganie torturom jest procesem złożonym, wymagającym działań na wielu płaszczyznach. Ponieważ dostęp zatrzymanego do obrońcy od początku zatrzymania uważany jest za podstawową gwarancję prewencji tortur, na co wskazują międzynarodowe standardy, instytucje monitorujące i środowiska eksperckie, widzę pilną potrzebę wprowadzenia takiego rozwiązania w polskim systemie prawnym. Aby system ten był skuteczny musi objąć swoim zasięgiem wszystkie osoby zatrzymane, w tym także niezamężne. Niewątpliwie rozwiązanie takie będzie służyć zarówno obywatelom, funkcjonariuszom służb dokonujących zatrzymania, jak i całemu wymiarowi sprawiedliwości.

Dlatego też zwracam się do Pana Ministra o podjęcie inicjatywy legislacyjnej w przedstawionej kwestii. Bardzo proszę o powiadomienie mnie o stanowisku przyjętym przez Pana Ministra w tej sprawie.

Do wiadomości:

1. Rzecznik Praw Dziecka,

⁴⁴ Tamże, str. 10.

⁴⁵ Tamże, str. 10.

2. Prezes Najwyższej Izby Kontroli,
3. Przewodniczący Sejmowej Komisji Sprawiedliwości i Praw Człowieka,
4. Przewodniczący Senackiej Komisji Praw Człowieka, Praworządności i Petycji,
5. Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego,
6. Dyrektor Biura Rady Europy w Warszawie,
7. Dyrektor Biura Instytucji Demokratycznych i Praw Człowieka OBWE (ODIHR),
8. Prezes Naczelnej Rady Adwokackiej,
9. Prezes Krajowej Rady Radców Prawnych,
10. Prezes Zarządu Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka,
11. Prezes Zarządu Stowarzyszenia Amnesty International,
12. Prezes Zarządu Fundacji Międzynarodowa Inicjatywa Humanitarna,
13. Prezes Fundacji Instytut Spraw Publicznych,
14. Prezes Zarządu Stowarzyszenia Interwencji Prawnej,
15. Prezes Fundacji Instytut na rzecz Państwa Prawa,
16. Prezes Zarządu Fundacji im. Stefana Batorego,
17. Prezes Zarządu Centrum Pomocy Prawnej im. Haliny Nieć,
18. Przewodnicząca Komitetu Ochrony Praw Dziecka,
19. Koalicja "Porozumienie na rzecz wprowadzania OPCAT",
20. Poznańskie Centrum Praw Człowieka, Instytut Nauk Prawnych PAN.